

## **Férfiak hátránya a felsőoktatásban**

**Fényes Hajnalka - Pusztai Gabriella:**

Debreceni Egyetem Szociológia és Szociálpolitika Tanszék H-4032 Debrecen Egyetem tér 1.  
email: fenyesh@freemail.hu és pusztai@tigris.klte.hu

### **A nemek arányának megbomlása egy hátrányos helyzetű régió felsőoktatásában<sup>1</sup>**

2003 óta az államilag finanszírozott képzésre felvehető hallgatólétszámok átstrukturálódtak, majd húsz százalékkal csökkent az egyetemi, s négy százalékkal a főiskolai szintű képzésbe felvehetőek száma, emellett azonban kétszeresére nőtt a felsőfokú szakképzés támogatott keretszáma, ami egyértelműen azt az oktatáspolitikai szándékot tükrözi, hogy a hallgatói tömegeket olcsóbb, rövidebb futamidejű harmadfokú képzések felé kell irányítani, vagyis nem kell mindenkinek a legjobban értékesíthető diplomát kínálni. Talán a keretszámok, talán a társadalmi-gazdasági kontextus hatására több mint tízezer fővel csökkent a felsőoktatásba jelentkezők létszáma, amit nem magyarázhatunk a korcsoport létszámának hirtelen csökkenésével, vagyis a fiatalok önszelekciója erőteljesebben működik, mint korábban (Róbert 2000). De kinek kell az egyetemi, főiskolai diplomát elérhetővé tenni, s kinek nem? Hogyan döntsük el, hogy ki maradjon le? Az oktatás expanziójának oktatáspolitikai intézkedések által feltartóztathatatlan társadalmi törvényszerűségei vannak, amelyek közé tartozik többek között az is, hogy egy iskolai végzettség megszerzése egy ideig társadalmi előnyhöz juttat, azonban a lemaradók, „utolsó belépők” számára a meg nem szerzett iskolai végzettség pótolhatatlan tehertételt jelent a további életpálya során **(Green 1980)???**. Tanulmányok sora bizonyította, hogy az éppen kiterjedőben levő képzési szintre utolsónak belépők mindig az alacsonyabb társadalmi-gazdasági státusúak közül valók **(hivatkozzuk, ami megvan: Erdészné-Tímár..., Szelényi-Aschenb..., Róbert....)???**, azonban magunk is meglepődünk azon a jelenségen, amelyet Magyarország keleti határvidékén vizsgálódva tapasztaltunk: itt ugyanis a nemi hovatartozás is erősen befolyásolja, hogy kinek van nagyobb esélye a felsőoktatásba jutni. A férfi hallgatók erőteljesebb szelekciójára (önszelekciójára?) bukkantunk a térség felsőoktatásában, ami egyrészt a tanulás révén történő társadalmi felemelkedés lehetőségébe vetett hit megingását jelezheti a férfiak egyes csoportjai körében, másrészt jelentős nemspecifikus hallgatói mobilitási folyamatokat takar, s attól tartunk, hosszabb távon migrációs jelenségek előrejelzője.

Vizsgálatunkban az elsőéves férfi és női felsőoktatási hallgatók anyagi, kulturális és társadalmi erőforrásokkal való ellátottságát hasonlítjuk össze. Az elemzésben Kozma Tamás vezette Regionális Egyetem kutatás adatbázisát használtuk fel. (A kutatás előzményeiről l. Kozma 2002.) A Regionális Egyetem kutatócsoport keretében több elemzés is született, melyben különböző szempontok alapján elemzik az elsőéves hallgatóira vonatkozó adatokat (Bocsi 2004, Fényes 2004, Kiss 2003, Kozma - Pusztai 2004, Nagy 2003). Mi most a kulturális, anyagi és kapcsolati tőkével való ellátottság nemek közötti eltéréseit állítottuk a középpontba. A vizsgálat leíró jellegű, és viszonylag egyszerű módszereket használ, mivel az összevont mutatók készítése nem adott jóval több értékelhető információt.

### **A regionális népszámlálási adatok tanulságai**

---

<sup>1</sup> A tanulmány az NKFP-26-0060/2002 számú kutatáson alapul. A kutatást az OTKA támogatja. Köszönjük Kozma Tamásnak, hogy részt vehettünk a kutatásban, illetve felhasználhattuk az adatbázist.

Elsőként az interneten elérhető 2001-es KSH által végzett népszámlálás iskolai végzettségre és nemekre vonatkozó regionális adatait tekintjük át.

A következő részek vizsgálati körénél kicsit tágabb Észak-Alföld iskolai végzettségi adatai az országos szinttől elmaradnak, és a két általunk vizsgált megye közül Szabolcs-Szatmár-Bereg megye rosszabb helyzetben van, mint Hajdú-Bihar.

A nemek szerinti megoszlásokat is tekintve, országosan több nő nem járt semmiféle iskolába, mint férfi (ami főleg az idősebb korosztályok nagyobb aránya miatt fordulhat elő). A 8 általánost körülbelül azonos arányban végezték el a férfiak és a nők, országosan középiskolai érettségit a nők valamivel nagyobb arányban szereztek (feltehetőleg a férfiak inkább a szakmunkásképzőket választották). Végül az összes életkorcsoportban a felsőfokú végzettségűek körében még néhány ezerrel több férfi van, mint nő, de a különbség elenyésző a teljes népességhez képest.

A megfelelő korúak százalékában a 8 osztályt a férfiak nagyobb arányban végzik el, érettségit pedig a nők szereznek többen. A 25 évnél öregebb népességben a férfiak 13,8%-a, míg a nőknek csupán 11,6%-a szerzett felsőfokú diplomát. (Itt a teljes megfelelő korú népesség szerepelt, elképzelhető, hogy a fiatalabb korosztályokban már nők lennének többségben, a további részletes elemzésünk ezt a feltételezést erősíti.)

Észak-Alföld nemek és iskolai végzettség szerinti adatai kissé eltérnek az országos adatoktól. Még több az olyan nő, aki nem végezte el még az általános iskola első osztályát sem. Arányaiban kicsit több nő szerzett érettségit, mint országosan, de meglepő adat az is, hogy Észak-Alföldön felsőfokú végzettsége a nőknek van nagyobb arányban, szemben az országos adatokkal, ahol pár ezerrel több férfinak volt ilyen végzettsége.

A megfelelő korúak százalékában itt is az érettségénél nagyobb a nők arányszáma a férfiakhoz képest, és a különbség kicsit még nagyobb is, mint országosan. A régióban az összes férfi 9,5%-a, míg az összes nő 9,2%-a szerzett felsőfokú diplomát, tehát felsőfokon a nemek szerinti arányok kiegyenlítődnek. (A felsőfokú végzettségű nők nagyobb aránya az abszolút adatoknál a miatt fordulhatott elő, mert több nő van a régióban mint férfi.)

Végül, ha a két kiemelten vizsgált megye nemek szerint bontott adatait hasonlítjuk össze, látható, hogy a 8 osztályos végzettségénél Hajdú-Biharban kiegyenlítettebbek a nemek szerinti arányok mint Szabolcsban és az iskolába nem járók között, Szabolcsban nagyobb arányban szerepelnek a nők, mint Hajdú-Biharban. A többi végzettség esetén az Észak-Alföldi régió adataihoz hasonló megoszlások vannak mindkét megyében.

Mindezen adatok fényében tehát nem annyira meglepő, hogy a további elemzésünkben ebben a régióban nagyobb nő többletet mutatunk ki az elsőéves felsőoktatási hallgatók körében, mint az az országos elemzésekben előfordul, hiszen Észak-Alföld összes korcsoportot mutató felsőoktatásban végzettek adatainál is arányaiban több nő szerepel, mint az országos adatoknál. Ennek oka lehet a speciális képzési szerkezet és az elvándorlás is. **(A nemi arányok regionálisan nem mutatnak nagy eltérést az országos adatoktól.???megnézni!!!)**

**A jelentkezők és a felvettek között is a nemi arányok hasonlóan térnek el az országos adatoktól. Megnézni!!! ISCED4ben is 45,8% férfi, 54,2% nő.**

## Elméleti háttér a kulturális, anyagi és társadalmi tőkék méréséhez

A kulturális erőforrásoknál Bourdieu (1998) nyomán külön vizsgálhatjuk az inkorporált, objektivált és intézményesült kulturális tőkéket. Jelen elemzésünkben a diák és szülei iskolai végzettsége mint intézményesült kulturális tőke mellett vizsgáljuk a „magaskultúrában” való részvételt, az olvasási szokásokat és a kulturális fogyasztást (színház, mozi, múzeum és hangverseny látogatási gyakoriságokat). Az elemzésben kapcsolódunk Blaskó (1998), illetve Róbert (1986 és 1991) vizsgálataihoz, akik hasonló bontásban<sup>2</sup> elemezték a kulturális erőforrásokat. Sajnos elemzésünkben nem tudtuk megnézni az objektivált kulturális tőkemutatókat, mint például a diák, illetve szülei könyveinek, hanglemezeinek száma, mivel ilyen kérdés nem szerepelt a kérdőívben. Az anyagi javaknál különválasztjuk az objektív és szubjektív anyagi helyzetet, és az eredmények magyarázatakor megvizsgáljuk a diák állandó lakhelyének településtípusát is. A társadalmi tőkeforrások között a bizalmas kapcsolatokról összeálló támogatói kört vizsgáltuk (Albert- Dávid 1999), majd a stabil, szoros kapcsolatok vizsgálatát végeztük el, valamint egy sor jellegzetes társadalmi helyzetű, illetve szubkultúrához tartozó szereplő felé irányuló gyenge kötések feltérképezésére törekedtünk (Granovetter 1982).

## Korábbi eredmények és hipotéziseink

Sokan feltételezik, hogy a nők több szempontból hátrányos helyzetben vannak, és feltehetőleg így lesz ez a felsőoktatásban is. Azonban, ha megnézzük adatainkat, ebben a regionális mintában a nők vannak többségben az elsőéves felsőoktatási hallgatók között (a minta 67,4%-a nő), de hasonló arányok vannak más országos vizsgálatokban is. Ennek oka lehet, hogy a fiúk közül sokan el sem jutnak a felsőoktatásig, a középfok vagy a félharmadfok más intézménytípusaiban folytatnak tanulmányokat. Hipotézisünk szerint a fiúknak többet kell felmutatniuk, hogy bekerüljenek a felsőoktatásba, válogatottabb társaság kerül be, és így –úgy tűnik- hátrányos helyzetben vannak a nőkhez képest. Azoknak, akik közülük egyetemre vagy főiskolára jutnak, otthonról hozott, és saját kulturális erőforrásaik, valamint anyagi tőkéjük nagyobb lesz, kedvezőbb állandó lakhellyel rendelkeznek majd, és kapcsolataikra inkább jellemzőek lesznek a felfelé irányuló gyenge kötések, melyet a továbbtanulás során kamatoztatni tudnak, vagyis több erőforrás mozgósítására van szükségük, mint a lányoknak.

Azonban felülvizsgálatra szorul a diák saját kulturális erőforrásaira vonatkozó hipotézisünk. DiMaggio (1982) amerikai középiskolások adatain kimutatta, hogy a lányok kulturális aktivitása nagyobb, és összességében több „saját” kulturális tőkével rendelkeznek, mint fiú társaik. Ennek oka lehet, hogy a lányok felé nagyobb elvárásként jelentkezik a magaskultúrában való részvétel, melyet mint feleség és családanya pl. a gyereknevelés során, vagy a férj támogatásával tud hasznosítani. Eredeti feltevésünket tehát módosítanunk kell, és azt feltételezzük, hogy a lányok saját kulturális erőforrásai magasabbak lesznek, mint a fiúké.

<sup>2</sup> Róbert (1986) a szülő és a gyermek iskolai végzettsége mellett vizsgálta a kulturális fogyasztást, igaz ez utóbbit csak a gyerekekre vonatkozóan. Emellett vizsgálta a szülői kulturális infrastruktúrát is (erről nekünk sajnos nem volt adatunk). Blaskó (1998) illetve Róbert (1991) tanulmányaikban külön vizsgálták a szülők és a gyermek kulturális fogyasztását, illetve egyéb kulturális tőkéit, illetve egyértelműen szétválasztották az iskolai végzettséget a magaskultúrában való részvételtől.

Összességében, a kulturális tőkével kapcsolatos feltevésünk, hogy a fiúk otthonról többet hoznak, miközben saját kulturális erőforrásaik kisebbek lesznek.

Érdekes eredmény, hogy több elemzés szerint a nők nagyobb kulturális tőkéje, esetleg jobb tanulmányi eredményei nem feltétlenül vezetnek nagyobb presztízsű foglalkozáshoz, hasonló tőkével a férfiak jobb pozíciókat tudnak elérni. Jakobs (1996) elemzésében hangsúlyozza, hogy a felsőoktatás három szakaszában más a nemek szerinti egyenlőtlenség. A belépéskor a nők egyértelműen jobban teljesítenek (Amerikában, de sok más európai országban is, mint például Csehország, Franciaország vagy Portugália esetén a felsőoktatási hallgatók között többségben vannak), a felsőoktatási, főiskolai jártasságuk, teljesítményük már kevésbé kiemelkedő, itt a férfi hallgatókhoz hasonló eredményeket érnek el, végül a felsőoktatás eredményét, leendő foglalkozásukat tekintve már hátrányban vannak. Tehát a nők felzárkózása megfigyelhető a felsőoktatásban, de a végeredményt tekintve lemaradásban vannak a férfiakhoz képest. Elemzésünkben a nők előnye a felsőoktatásban a fenti eredmények fényében már megkérdőjelezhető, illetve a mobilitásuk szempontjából feltehetőleg már nem kimutatható.

Bukodi (Bukodi 1999 és 2000) a KSH 1995-ös Ifjúsági felvételének eredményei közt arra jutott, hogy a nőkre inkább a kulturális reprodukciós elmélet teljesül, míg a férfiak a racionális döntéshozatali modell szerint viselkednek. Elemzésünk szempontjából ez azt jelenti, hogy a nők magasabb kulturális háttérrel juthattak a felsőoktatásba, míg a férfiak inkább nagyobb anyagi tőkével kerülhettek be ide. Vizsgálatunk ezt a hipotézist is tesztelni fogja.

**Hansot és Tyack (1988) az amerikai állami iskolák és a nemi különbségek vizsgálata során az intézményszintű elemzések fontosságára hívja fel a figyelmet. Gyakorlatilag hiányoznak az oktatási rendszer és a nemek szerinti különbségekkel foglalkozó tanulmányok, ez egy gyakorlatilag feltáratlan terület. Elemzésükben az állami iskolák intézményi történetét tekintik át a nemi problematika szempontjából. KELL???**

A felsőoktatásban kisebbségben levő fiúk hátránya valószínűleg a kapcsolatokban rejlő erőforrások mentén is megnyilvánul. A nemek közötti eltérésekkel kapcsolatban azt feltételeztük, hogy a lányoknak inkább szoros és stabil lesz a kapcsolatrendszer, a fiúkéra pedig a társadalmi vertikumban felfelé ívelő gyenge kötések dominanciája lesz jellemző. Albert és Dávid (1999) valamint Utasi (2000) elemzése szintén ezt a feltevést erősíti. Eszerint a nők bizalmas kapcsolatai szűkebbek, de stabilabbak és szorosabbak, mint a férfiaké. Korábbi kutatási eredmények (Pusztai 2004, Fényes - Pusztai 2004) szerint a kapcsolati (Bourdieu 1998), vagy egy másik elméleti paradigma fogalomhasználata szerint társadalmi (Coleman 1990) tőke határozott befolyással bír az iskolai pályafutásra. Jelen tanulmány nem vizsgálja a kapcsolatok tanulmányi munkára, eredményességre gyakorolt hatását, azonban a felsőoktatásba bejutott fiúk és lányok körében vizsgálja meg, milyen erőforrásokkal rendelkeznek kulturális és anyagi vonatkozásban, valamint a kapcsolatok terén.

**Róbert Péter 2000b. Családösszetétel, társadalmi tőke és iskolai egyenlőtlenségek. In: Pál Eszter ed. Útközben. Tanulmányok a társadalomtudományok köréből Somlai Péter 60. születésnapjára**

**Utasi Ágnes 1991. Az interperszonális kapcsolatok néhány nemzeti sajátosságáról. Utasi Ágnes szerk. Társas kapcsolatok Budapest: Gondolat**

## Röviden a mintáról

A mintavétel 2003-ban Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye felsőoktatási intézményei (Debreceni Egyetem, Nyíregyházi Főiskola, Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola), valamint a nagyváradi székhelyű Partium Keresztény Egyetem és a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Főiskola (Kárpátalja) diákjai körében zajlott. A vizsgálatban csoportos rétegzett mintavétel eredményeként 1587 elsőéves hallgató szerepel, ebből 314 határon túli és 1273 magyarországi diák. A mintában az érvényes válaszok alapján 480 férfi (32,6%) és 994 nő (67,4%) szerepel, 113-an nem válaszoltak a neme kérdésére, így őket ki kellett hagyni az elemzésből. A nemek aránya korábbi országos vizsgálatokhoz képest egy kicsit eltér a nők javára (a korábbi vizsgálatokban 42 illetve 40%-os férfi arány szerepelt l. Róbert (2000), illetve Székelyi et. al. (1998)), ennek oka feltehetőleg a régió a speciális képzési szerkezete (nincs műszaki egyetem, csak főiskola, a fiúk más régióba mennek innen tanulni), az eredmények értelmezésénél ezt is figyelembe kell venni.

## A férfiak és nők kulturális háttere

Elsőként megnéztük, hogy a vizsgált régióban a nemek szerint milyen az egyetemen vagy főiskolán tanulók megoszlása, illetve mennyi a felsőoktatásba hozott és szerzett pontok átlaga:

1. táblázat: A felsőoktatási intézmény típusa nemek szerint, valamint a hozott és szerzett pontszámok átlaga nemenként

|                          | Férfiak | Nők    | Chi-négyzet |
|--------------------------|---------|--------|-------------|
| Egyetemista (%)          | 55,8    | 58,5   |             |
| Főiskolás (%)            | 44,2    | 41,5   |             |
| Érvényes válaszok száma: | 480 fő  | 994 fő | NS          |
| Hozott pont (átlag)      | 63,99   | 63,29  | NS          |
| Érvényes válaszok száma: | 390 fő  | 830 fő |             |
| Szerzett pont (átlag)    | 46,67   | 46,62  | NS          |
| Érvényes válaszok száma: | 356 fő  | 727 fő |             |

Itt és a további táblázatokban a Chi-négyzetre vonatkozóan \*\*\* jelöli a 0,000 alatti, \*\* a 0,001 és 0,01 közötti, és \* jelöli a 0,01 és 0,05 közötti szignifikanciát, NS jelöli, ha nem szignifikáns. Vastagon szedjük a szignifikánsan nagyobb értékeket.

Adataink szerint, a nők és a férfiak hasonló arányban járnak egyetemre, illetve főiskolába (a különbség nem szignifikáns), és a hozott illetve szerzett pontok aránya sem tér el jelentősen a két nemnél, tehát a felvételen nem preferálták egyik nem képviselőit sem, körülbelül azonos pontszám alapján kerültek be.

Következő mutatóink a középiskola típusa, illetve az érettségi minősítése, mely szintén a diákok kulturális hátteréről nyújt információt.

2. táblázat A középiskola típusa, és az érettségi minősítése nemenként (százalék)

| Középiskola típusa: | Férfiak     | Nők         |
|---------------------|-------------|-------------|
| Gimnázium           | 63,3        | <b>72,5</b> |
| Szakközépiskola     | <b>28,3</b> | 21,1        |

|                      |        |        |
|----------------------|--------|--------|
| Technikum            | 5,4    | 2,4    |
| Egyéb                | 3      | 4      |
| Érv. Válaszok száma: | 466 fő | 968 fő |

|                       |             |             |
|-----------------------|-------------|-------------|
| Érettségi minősítése: | Férfiak     | Nők         |
| Jeles                 | 25,9        | <b>38,3</b> |
| Jó                    | <b>52,4</b> | 42,7        |
| Közepes               | <b>20,5</b> | 18,1        |
| Elégséges             | 1,1         | 1           |
| Érv. Válaszok száma:  | 448 fő      | 947 fő      |

Mindkét esetben a chi-négyzet \*\*\* szinten szignifikáns.

Látható, hogy a nők között több a gimnáziumi végzettségű, míg a férfiak közül többen jönnek szakközépiskolából, illetve technikumból. Ennek hátterében az állhat, hogy a szülőknek más elképzelésük van a fiúgyermekkel, hangsúlyosabb szempont, hogy mihamarabb szakmát szerezzenek. Az érettségin is a nők szerepelnek jobban (elképzeltető, hogy a magasabb arányú gimnáziumi végzettség miatt is), közöttük több a jeles, és kevesebb a jó illetve közepes minősítésű diák. Ebből a szempontból tehát az egyetemre és főiskolára kerülő nők saját kulturális tőkéje magasabb, mint a férfiaké.

Következő mutatónk, hogy a diáknak van-e nyelvvizsgálója.

3. táblázat: A legalább középfokú nyelvvizsgálóval rendelkezők aránya nemenként

|                          |         |              |             |
|--------------------------|---------|--------------|-------------|
|                          | Férfiak | Nők          | Chi-négyzet |
| Van nyelvvizsgálója (%)  | 33,3%   | <b>40,7%</b> | <b>**</b>   |
| Érvényes válaszok száma: | 447 fő  | 960 fő       |             |

Látható, hogy a nők első éves hallgató korukban többen rendelkeznek legalább középfokú nyelvvizsgálóval, ennek is részben oka lehet a nagyobb arányú gimnáziumi végzettség. Összességében itt is a nők nagyobb saját kulturális tőkéjét tudtuk kimutatni.

Eddig az elsőéves hallgatók saját kulturális erőforrásait (főként az intézményesült kulturális tőke mutatóit) néztük meg, most pedig a kulturális háttérrel egy másik dimenzióban, a szülők iskolai végzettségét tekintve vizsgáljuk meg.<sup>3</sup>

4. táblázat: Az anya és az apa legmagasabb iskolai végzettsége nemenként (százalék)

|                      |         |            |          |
|----------------------|---------|------------|----------|
| Az anya végzettsége: | Férfiak | Nők        | Összesen |
| 8 ált. vagy kevesebb | 4,4     | <b>6,7</b> | 6        |

<sup>3</sup> Erre vonatkozóan vannak korábbi felmérések, bár nem nemek szerinti bontásban. Gábor (2002) külön vizsgálta a főiskolás és egyetemista fiatalok szülei iskolai végzettségét, így adatainkkal ez nehezen vethető össze, de Róbert (2000), illetve Székelyi et al. (1998) végeztek hasonló vizsgálatokat a sikeresen felvételizők körében. Az anyát tekintve szakmunkás végzettség 5-6 százalékkal alacsonyabb, míg a főiskolai és egyetemi végzettség 6-8, illetve 2-3%-al magasabb volt, mint a mi mintánkban, a többi végzettség körülbelül azonos gyakoriságú volt. Az apáknál nálunk 5-6%-al gyakoribb a szakmunkás végzettség, és itt is nálunk alacsonyabb a főiskolai és egyetemi végzett apák aránya (6-8%-al). Ezen különbségeknek az oka feltehetőleg a regionális hatás, az ok az észak-kelet magyarországi, partiumi, kárpátaljai régió elmaradottságában keresendő.

|                      |             |             |      |
|----------------------|-------------|-------------|------|
| Szaktanulmányképző   | 17          | <b>18,8</b> | 18,4 |
| Szakközépiskola      | 23,1        | 22,4        | 22,2 |
| Gimnázium            | 20,3        | <b>22,6</b> | 21,9 |
| Főiskola             | 20,3        | 20,7        | 20,5 |
| Egyetem              | <b>14,8</b> | 8,8         | 11,1 |
| Érv. Válaszok száma: | 458         | 968         | 1491 |

Chi-négyzet \* szinten szignifikáns.

| Az apa végzettsége:  | Férfiak     | Nők         | Összesen |
|----------------------|-------------|-------------|----------|
| 8 ált. vagy kevesebb | 3,1         | 2,5         | 2,7      |
| Szaktanulmányképző   | 25,6        | <b>32,9</b> | 30,4     |
| Szakközépiskola      | 28,7        | 29,2        | 28,8     |
| Gimnázium            | 11          | 10,6        | 10,8     |
| Főiskola             | 10,4        | <b>11,9</b> | 11,6     |
| Egyetem              | <b>21,2</b> | 12,9        | 15,7     |
| Érv. válaszok száma: | 453         | 952         | 1470     |

Chi-négyzet \*\* szinten szignifikáns.

Látható, hogy összességében az apák közt több a szaktanulmány, szakközépiskolai és egyetemi végzettség, és kevesebb a 8 általános, a gimnáziumi és a főiskolai végzettség. A nemek szerinti megoszlásokat tekintve látható, hogy, mind az apák mind az anyák esetén a férfiak körében jóval több az egyetemi végzettségű szülő, a többi, alacsonyabb végzettség pedig inkább a nők szüleire jellemző. Eszerint tehát a férfiak, akik eljutnak a felsőoktatásba otthonról magasabb intézményesült kulturális tőkét hoznak, szüleik magasabban képzettek, kevésbé mobilak, mint a nők.

A kulturális tőke fontos mutatói a diákok és szüleik olvasási szokásai és kulturális fogyasztása („magaskultúrában” való részvétel). Vizsgált változóink, hogy a diák és szülei olvasnak-e, milyen arányban olvasnak szépirodalmat, az utóbbi évben a diák hány könyvet olvasott, illetve, hogy milyen gyakran jár színházba, hagyományos és multiplex moziba, múzeumba, illetve hangversenyre. Nézzük elsőként az olvasási szokásokat:

5. táblázat: A diákok és szüleik olvasási szokásai nemenként

|                                                     | Férfiak | Nők         | Chi-négyzet |
|-----------------------------------------------------|---------|-------------|-------------|
| Anya olvas-e (%)                                    | 66,7    | 63,6        | NS          |
| Érvényes válaszok száma:                            | 448 fő  | 931 fő      |             |
| Apa olvas-e (%)                                     | 55,6    | 53,4        | NS          |
| Érvényes válaszok száma:                            | 430 fő  | 882 fő      |             |
| Diák olvas-e (%)                                    | 71,1    | <b>84</b>   | <b>***</b>  |
| Érvényes válaszok száma:                            | 456 fő  | 948 fő      |             |
| Diák utóbbi évben olvasott könyveinek száma (átlag) | 7,67    | <b>8,29</b> | *           |
| Érvényes válaszok száma:                            | 423 fő  | 906 fő      |             |
| Anya olvas-e szépirodalmat (%)                      | 10,9    | 11,7        | NS          |
| Érvényes válaszok száma:                            | 376 fő  | 836 fő      |             |
| Apa olvas-e szépirodalmat(%)                        | 6,2     | 5,9         | NS          |
| Érvényes válaszok száma:                            | 369 fő  | 815 fő      |             |
| A diák olvas-e szépirodalmat                        | 16,9    | <b>32,4</b> | <b>***</b>  |

|                                                    |        |             |            |
|----------------------------------------------------|--------|-------------|------------|
| (%)                                                |        |             |            |
| Érvényes válaszok száma:                           | 354 fő | 698 fő      |            |
| Anyá olvas-e szépirodalmat az olvasók között (%)   | 17     | 19,2        | NS         |
| Érvényes válaszok száma:                           | 241 fő | 510 fő      |            |
| Apa olvas-e szépirodalmat az olvasók között (%)    | 12,2   | 11,8        | NS         |
| Érvényes válaszok száma:                           | 189 fő | 407 fő      |            |
| A diák olvas-e szépirodalmat az olvasók között (%) | 25,6   | <b>40,4</b> | <b>***</b> |
| Érvényes válaszok száma :                          | 246 fő | 560 fő      |            |

Adataink szerint az anyák többen olvasnak mindkét nem esetén, illetve szépirodalmat is többen olvasnak, de legtöbbit, illetve legtöbb szépirodalmat maguk a diákok olvasnak.<sup>4</sup> Szembetűnő különbség van azonban a férfiak és a nők között, eszerint a nők többit olvasnak, az utóbbi évben elolvasott könyvek száma magasabb, és az összes diákhoz képest, illetve az olvasó diákok között több a szépirodalmat olvasó nő. A magaskultúrában való részvétel ezen mutatói szerint - hipotézisünknek megfelelően - a nők vannak elsőbbségben. A szülők között azonban nincs szignifikáns különbség az olvasási szokásokban, összességében hasonló arányban olvasnak nemenként az apák és az anyák, és hasonló arányban olvasnak szépirodalmat is. Az otthonról hozott kulturális tőkét tekintve a fiúk elsőbbsége tehát csak szüleiknek a lányokéinál magasabb iskolai végzettségében mutatható ki.

Nézzük ezután a további kulturális fogyasztást.

6. táblázat: Színház, mozi, múzeum és hangverseny látogatási gyakoriságok nemenként

|                           | Férfiak     | Nők         | Chi-négyzet |
|---------------------------|-------------|-------------|-------------|
| Színház (átlag)           | 1,95        | <b>2,16</b> | <b>***</b>  |
| Érvényes válaszok száma:  | 471 fő      | 978 fő      |             |
| Hagyományos mozi (átlag)  | 2,03        | <b>2,13</b> | <b>***</b>  |
| Érvényes válaszok száma:  | 462 fő      | 964 fő      |             |
| Multiplex mozi (átlag)    | <b>2,43</b> | 2,33        | *           |
| Érvényes válaszok száma:  | 468 fő      | 974 fő      |             |
| Múzeum (átlag)            | 2,01        | <b>2,11</b> | <b>***</b>  |
| Érvényes válaszok száma:  | 472 fő      | 968 fő      |             |
| Hangverseny (átlag)       | 1,38        | <b>1,51</b> | <b>***</b>  |
| Érvényes válaszok száma : | 464 fő      | 971         |             |

A látogatási gyakoriságok mérésénél 1 jelenti, hogy soha, 2: évente, 3: havonta egyszer, 4: havonta többször, 5: hetente egyszer, 6: hetente többször, 7: naponta., a táblázatban ennek átlaga szerepel.

Látható, hogy színházba, moziba, múzeumba és hangversenyre havonta egyszer, vagy annál ritkábban jutnak el átlagosan mindkét nem képviselői. Ezen belül leggyakrabban multiplex moziba járnak, legritkábban pedig hangversenyre. Nemek szerint a férfiak egyedül multiplex

<sup>4</sup> Az ifjúság 2000 kutatás (Bauer-Tibori 2002) adatai szerint a budapesti régió fiataljai 26%-ban, míg a többi régióban 10-13% olvasott szépirodalmat, eszerint tehát a Budapesten kívüli térségekhez képest mintánkban a diákok több szépirodalmat olvasnak (Igaz ott a mintában nem csak felsőoktatási hallgatók szerepeltek, és nem szerepeltek határon túliak sem.)

moziba járnak gyakrabban, a többi négy intézménybe az elsőéves nők a gyakoribb látogatók.<sup>5</sup> A nők saját kulturális tőkéje tehát itt is magasabb, összhangban eredeti hipotézisünkkel, pedig mint ahogy majd látni fogjuk, a nők között több a kisvárosi, falusi lakos, ami az ellenkezőt valószínűsítene.

### A férfiak és nők anyagi háttere

Nézzük elsőként az anyagi helyzet szubjektív megítélését a férfi és női hallgatók körében a 10 évvel ezelőtti helyzethez képest:

7. táblázat: Az anyagi helyzet szubjektív megítélése nemek szerint

|                                  | Férfiak | Nők    | Chi-négyzet |
|----------------------------------|---------|--------|-------------|
| Jobban él-e mint tíz éve (átlag) | 2,21    | 2,23   | NS          |
| Érvényes válaszok száma:         | 397 fő  | 833 fő |             |

1: rosszabb lett a helyzetük, 2: ugyanolyan, 3 jobb lett, a táblázatban ezek átlaga szerepel

Úgy tűnik anyagi helyzetüket ugyanolyannak, vagy kicsivel jobbnak ítélték mind a nők, mind a férfiak, tehát a két nem között ebben nincs különbség. Hogy valóban egyforma-e a nők és a férfiak anyagi helyzete, ezt az anyagi háttér objektív mutatói segítségével igyekeztünk megvizsgálni.

Nézzük elsőként a családban lévő testvérek számát, az egy háztartásban élők számát, melyek az anyagi háttér fontos mutatói.

8. táblázat: A testvérek száma, és az egy háztartásban élők száma nemek szerint

|                                     | Férfiak | Nők    | Chi-négyzet |
|-------------------------------------|---------|--------|-------------|
| Testvérek száma (átlag)             | 2,14    | 2,22   | NS          |
| Érvényes válaszok száma:            | 447 fő  | 965 fő |             |
| Egy háztartásban élők száma (átlag) | 4       | 3,96   | NS          |
| Érvényes válaszok száma:            | 445 fő  | 964 fő |             |

Látható, hogy sem a testvérek száma, sem az egy háztartásban élők száma nem tér el jelentősen a két nemnél. Nézzük most a diákok családjának 10 anyagi jószággal való ellátottságát nemek szerint.

10. táblázat: A család 10 anyagi jószággal való ellátottsága nemek szerint (a diákok a van-e a szüleid tulajdonában gépkocsi, saját lakás, családi ház, telek stb. kérdésekre válaszoltak):

|                          | Férfiak     | Nők    | Chi-négyzet |
|--------------------------|-------------|--------|-------------|
| Gépkocsi (%)             | <b>76,4</b> | 71     | *           |
| Érvényes válaszok száma: | 461 fő      | 973 fő |             |
| Saját lakás (%)          | <b>71,9</b> | 65,4   | *           |
| Érvényes válaszok száma: | 420 fő      | 869 fő |             |

<sup>5</sup> Az Ifjúság 2000 kutatás adatai (Bauer-Tibori 2002) szerint színházba főleg a lányok, és főleg a középiskolás, vagy 25-29 évesek járnak, és egy hónapban egyszer, vagy gyakrabban a felsőoktatási hallgatók 14-17%-a jár színházba. Moziba adataik szerint főleg a férfiak járnak (ez nálunk is így van a multiplex mozik esetében), de inkább a 15-19 évesek járnak, a 20-24 évesek 12%-a jár egy hónapon belül. Múzeumba főleg a gimnazisták és a felsőoktatási hallgatók járnak, a főiskolások és egyetemisták 21-29%-a egy hónapon belül jár ide. Hangversenyre járnak a legkevésbé, a fiatalok 2-3%-a jár, hasonlóan más felnőtt mintákhoz.

|                           |             |             |     |
|---------------------------|-------------|-------------|-----|
| Családi ház (%)           | 69,6        | <b>75,4</b> | *   |
| Érvényes válaszok száma:  | 427 fő      | 920 fő      |     |
| Telek (%)                 | <b>59,5</b> | 51,3        | **  |
| Érvényes válaszok száma:  | 407 fő      | 886 fő      |     |
| Nyaraló (%)               | 15,1        | 12,1        | NS  |
| Érvényes válaszok száma:  | 385 fő      | 813 fő      |     |
| Számítógép (%)            | <b>79,8</b> | 71,1        | *** |
| Érvényes válaszok száma:  | 431 fő      | 910 fő      |     |
| Hi-fi torony (%)          | 66,9        | 64,2        | NS  |
| Érvényes válaszok száma:  | 414 fő      | 899 fő      |     |
| CD lejátszó (%)           | 73,6        | 72,4        | NS  |
| Érvényes válaszok száma:  | 421 fő      | 896 fő      |     |
| DVD lejátszó (%)          | <b>25,9</b> | 16,8        | *** |
| Érvényes válaszok száma:  | 398 fő      | 829 fő      |     |
| Mobiltelefon (%)          | 88,3        | 90,8        | NS  |
| Érvényes válaszok száma : | 435 fő      | 946 fő      |     |

Adataink szerint a férfiaknak a legtöbb mutatóban jobb az objektív anyagi helyzete, emellett az is látható, hogy a nők között több a családi ház, és kevesebb a saját lakás, ennek oka feltehetőleg az, hogy közöttük több a kisvárosi, falusi lakos. Ennek ellenőrzésére nézzük az alábbi táblázatot.

11. táblázat: A diákok állandó lakhelyének megoszlása nemek szerint

|                          | Férfiak     | Nők         |
|--------------------------|-------------|-------------|
| Tanya és falu            | 27,3        | <b>31,6</b> |
| Kisebb város             | 30,6        | <b>34,7</b> |
| Megyeszékhely            | <b>40,8</b> | 32,5        |
| Főváros                  | <b>1,3</b>  | 1,1         |
| Érvényes válaszok száma: | 458 fő      | 967 fő      |

Chi-négyzet \* szinten szignifikáns.

Összességében látható, hogy a férfiaknak előnyösebb lakhely kellett a bejutáshoz, több köztük a megyeszékhelyi, fővárosi lakos, és kevesebb a kisebb városokban, falvakban élő, és az anyagi helyzet objektív mutatói szerint is többet kellett felmutatniuk.

## A kapcsolatok fontossága a továbbtanulási döntésekben

Az elsőéves hallgatók körében készült vizsgálat természetesen arra a kérdésre is kereste a választ, hogy miért jelentkeztek ezek fiatalok a választott felsőfokú oktatási intézménybe. Bár jól tudjuk, hogy az okok egy része rejtve marad a cselekvő előtt is, azonban meg kell elégednünk annak feltárásával, hogy mivel magyarázzák ezeket a döntéseiket. Az magyarázatok gyakoriságát tekintve az volt a legelső, hogy a választott felsőoktatási intézményben megtalálta azt a szakot, ami érdekli. A második leggyakoribb érv felhívja a figyelmünket arra, hogy a felsőoktatási intézményhálózat megfelelő sűrűsége igen fontos a fiatalok számára. Az állandó lakóhely közelében elérhető intézmény különösen a hátrányosabb helyzetű tanulók számára fontos, s a hátrányos helyzetű térségek felsőoktatási kínálatának elszegényítése ezeknek a fiataloknak a továbbtanulási esélyeit minimálisra csökkenti (Kozma 2002). Csak a harmadik leggyakoribb ok a korábbi tanulmányi eredmények

mérlegelése, amelynek végiggondolása mögött nyilván racionális kalkuláció van, amelynek során a befektetések, és az eddigi nyereség összevetése gyanítható (Boudon 1981). Az első három népszerű magyarázat lényegében nem lepett meg bennünket, bár a területi szempont fontossága talán ritkábban kimutatott jelenség. A negyedik leggyakoribb szempont azonban a korábbi vizsgálatokban kevésbé elemzett szempont felé kalauzolta figyelmünket. Ugyanis a szülők, rokonok véleményének erőteljes hatásáról eddig azt hittük, hogy észrevétlenül működő tőkefajtaként lappang a tanuló közvetlen környezetben, s nem gondoltuk, hogy ennyire tudatosul a fiatalokban ez a hatás. Az ötödik leggyakoribb magyarázat a felsőoktatási tanulmányok azon vonására mutat rá, hogy sok fiatal számára az általánossá vált középiskolai oktatás után moratóriumot jelent a nagy végleges élettervek kovácsolásáig nyerhető gondolkodási idő. A barátok és osztálytársak példájának követése a hatodik helyen szerepelt a fontossági sorrendben, de jelentős számú fiatal befolyásolt ez a szempont. A hetedik érv –a munkavállalás elkerülése– már kevesek véleményét tükrözi, de a bizonytalanok táborának egy másik típusát jeleníti meg, mint az ötödiknek említett, s ezért fontosnak tartjuk itt kiemelni.

A fenti magyarázatokat jelen tanulmányunkban elsősorban abból a szempontból vizsgáltuk, hogy van-e jelentős különbség a fiúk és a lányok válaszaiban. A hét leggyakoribb ok közül négyet találtunk, ahol jellegzetesen eltért a fiúk és a lányok válaszaik mintázata. Ez nemcsak azt jelentette, hogy eltérő arányban választották ki az egyes okokat, hanem azt is, hogy eltért a sorrend az egyes érvek fontosságának megítélésében. A négy szempont közül kettő –a szak iránti érdeklődés és a tanulmányi eredmények figyelembe vétele– a lányok számára fontosabb volt, mint a fiúk számára. Másik kettő –a barátok és osztálytársak követése valamint a munkavállalás elkerülése– viszont a fiúk számára jelentett meggyőzőbb érvet. Ez összességében azt jelentette, hogy a fiúk körében a közvetlen környezetük, szüleik, rokonaik, barátaik, osztálytársaik felsőfokú továbbtanulásuk irányára gyakorolt hatása fontosabbnak tűnt a lányokénál. Megjegyezzük, hogy ez a sorrend nem változik attól függően sem, hogy határon inneni vagy határ másik oldalán működő felsőoktatási intézmény hallgatóiról van szó.

12. táblázat: A felsőoktatási intézmény kiválasztásának okai fontossági sorrendben és nemenként, százalék

|                                               | Férfiak     | Nők         | Összesen | Chi-négyzet |
|-----------------------------------------------|-------------|-------------|----------|-------------|
| 1. Itt van olyan szak, amelyik érdekelte      | 80,6        | <b>86,3</b> | 84,4     | **          |
| 2. Intézmény közelsége                        | 57,2        | 55,3        | 54,3     | NS          |
| 3. Tanulmányi eredményei                      | 45,8        | <b>54,0</b> | 51,3     | **          |
| 4. Szülők, rokonok véleménye                  | 47,2        | 49,6        | 50,8     | NS          |
| 5. Kiderüljön, mihez van tehetsége            | 44,9        | 48,0        | 49,6     | NS          |
| 6. Barátai, osztálytársai is ide jelentkeztek | <b>45,3</b> | 38,4        | 40,6     | **          |
| 7. Amíg ide jár, nem kell dolgoznia           | <b>24,1</b> | 17,4        | 19,6     | **          |

#### A bizalmas kapcsolatokon alapuló támogató kör

Miután a kapcsolati szempont megjelenésére felfigyeltünk, arra voltunk kíváncsiak, hogy van-e a nemek között eltérés abból a szempontból, hogy milyen méretű támogató kör veszi körül őket. A támogató kör kitapintására két kérdést alkalmaztunk: az egyik arra vonatkozott, hogy kivel beszélheti meg magánéleti problémáit, a másik pedig arra, hogy kivel oszthatja meg

tanulmányi- és karrierkérdéseit a hallgató. A feldolgozás során egyrészt külön-külön is elemeztük a két kérdést, másrészt egy összevont támogatói kör indexet is létrehoztunk. Az előző kérdésre kapott válaszok alapján azt feltételeztük, hogy a kapcsolati szempontot fontosnak tartó fiúk körül nagyobb lesz a támogató kör, azonban megállapítható volt, hogy ebben a tekintetben a lányok háttere erősebb, s mind magánéleti, mind tanulmányi ügyekben szignifikánsan több emberhez fordulhatnak, mint a fiúk. Mint a táblázat mutatja, a lányok magánéleti kérdésekben jelentősen, tanulmányi kérdésekben valamivel nagyobb körtől kérhetnek tanácsot.

13. táblázat: A fiatalokat körülvevő támogató kör mérete átlagokban

|                                                         | Férfiak | Nők        |
|---------------------------------------------------------|---------|------------|
| Magánéleti kérdésekben tanácsot adók száma (átlag)      | 2,1     | <b>2,4</b> |
| Tanulmányokkal kapcsolatban tanácsot adók száma (átlag) | 2,2     | <b>2,4</b> |
| Támogatók összesen (átlag)                              | 4,3     | <b>4,7</b> |
| N                                                       | 480     | 994        |

A Chi-négyzet \*\*\* szinten szignifikáns.

Az egyént körülvevő környezet fontos eleme a tanácsadáson túl a szabadidős tevékenységekben létrejövő közösség. A baráti kör összetételét, stabilitását fontos tőkeforrásnak tekinthetjük (Coleman 1990). Jelen adatbázis módot ad arra, hogy az utóbbi szempont alakulását megfigyelhessük. A szabadidő eltöltésének társas vonatkozásait vizsgálva meg kívántuk figyelni, hogy melyik nemre jellemzőbbek a stabil, állandó kapcsolatok ebben a tevékenységben. Az adatok azt mutatták, hogy a lányok nagyobb arányban töltik el jelenlegi barátaikkal a szabadidejüket, s a fiúk szívesen fordulnak e célból jelenlegi barátaik mellett gyerekkori barátaikhoz vagy osztálytársaikhoz és másokhoz. Összességében úgy tűnik, hogy a lányok körében stabilabbak a közeli kapcsolatok, mint a fiúknál.

14. táblázat: A szabadidős tevékenységek társas vonatkozásai nemek szerint, százalék

|                                 | Férfiak     | Nők         |
|---------------------------------|-------------|-------------|
| Jelenlegi barátaival            | 43,5        | <b>55,4</b> |
| Változó összetételű társasággal | <b>56,5</b> | 44,6        |
| N                               | 480         | 994         |

A Chi-négyzet \*\*\* szinten szignifikáns.

A szabadidős tevékenységek társas vonatkozásai között nemcsak a szórakozó partnerekre kell gondolnunk, hanem arra is, hogy más tevékenységekben milyen közösség tagjaként vesz részt a tevékenységekben a fiatal. Az utóbbi évek adatai azt mutatták, hogy a hazai fiatalok részvétele az egyesületi életben és önkéntes szervezetekben meglehetősen ritka. Ebből a civil szférából egyedül az egyházak fiatal tagsága tekinthető egy észrevehető lélekszámú társaságnak (Gazsó-Szabó 2002). Az egyesületi, és önkéntes szerveződések világának meglehetősen feltáratlan, de valószínűleg gazdag rétegét képezik az egyházak környékén létrejövő ifjúsági szerveződések, amelyek jelen témánk szempontjából azért érdekesek, mert olyan kapcsolatrendszereket alkothatnak a fiatalok körül, amelyet a network-elemzésekben erős kötésnek vagy kulturális szempontból zárt formációnak tartanak éppen amiatt, mert a tagok értékrend és normák vonatkozásában kvázi egyöntetűséget mutatnak. Mivel a rendelkezésre álló adatok lehetővé tették, megvizsgáltuk azt, hogy a fiúk és a lányok vallási közösségi háttere hogyan alakul. Valószínűleg tartottuk, hogy a lányok előnye ezen a téren is

jelentős lesz, hiszen a nemek közötti aktivitás különbségei jól ismertek a vallásszociológiai kutatásokból.

A fiatalok egynegyede rendszeresen templomba jár ebben a mintában, ami a határon túli fiatalok arányokat javító hatásával magyarázható. Ha csak a hazai hallgatókat nézzük, akkor a hallgatók 20%-a rendszeres templomba járó, így ebben a körben jelentősebb aktivitásról beszélhetünk, mint a hazai népesség körében, vagy mint a kortársaknál általában. Amikor a nemek közötti különbségeket vagy hasonlóságokat keressük, azt látjuk, hogy a lányok valamivel gyakrabban járnának templomba, de a különbség nem szignifikáns, legfeljebb akkor, ha a nagy ünnepi templomba járást vizsgáljuk, ami viszont nem az erős, kohézív kapcsolatokat erősíti, hanem inkább gyenge kötéseket teremthet. A hallgató szertartásokban való részvétele is az előbbi tapasztalatot erősíti meg. A ritkábban áldozó és úrvacsorázó hallgatók aránya megegyezik a nagy ünnepeken járók arányával, s itt is a lányok előnye tapasztalható. A kisközösségi tagság a lányoknál kicsivel magasabb 13,3%, a fiúk 11,1%-os tagságánál, s ezzel egybevégt az egyetemen, főiskolán működő ifjúsági közösség életébe való bekapcsolódás szándékának terve is. Tény az, hogy a fiúk és a lányok között nem mutatható ki jelentős különbség a vallásos szervezetekben való részvétel szempontjából.

15. táblázat: Részvétel a különböző közösségi jellegű vallási tevékenységekben, százalék

|                                    | Férfiak | Nők  |
|------------------------------------|---------|------|
| Rendszeres, gyakori templomba járó | 24,0    | 26,8 |
| Nagy ünnepi templomba járó         | 20,0    | 26,0 |
| Szertartásokban résztvevő          | 35,0    | 47,5 |
| N                                  | 480     | 994  |

A Chi-négyzet nem szignifikáns.

#### A gyenge kötések jelenléte

Megvizsgáltuk, hogy a hallgatók milyen jellegzetes társadalmi helyzeteket, szubkultúrát megtestesítő figurákkal érintkeznek, van-e a családjukban, baráti vagy ismeretségi körükben néhány olyan társadalmi szereplő, akivel való kapcsolattartás a korábbi vizsgálatok szerint társadalmilag orientálhatja a hallgatót. Feltételezésünk szerint a lányok inkább a saját családjuk kulturális hátterének megfelelő homogén kapcsolatokkal, a fiúk pedig a társadalmi hierarchiában felfelé ívelő kapcsolatokkal rendelkeznek. Aprólékosan végigtekintve az adatokon meglepő tapasztalat, hogy ahol eltérő a fiúk és a lányok kapcsolatrendszer, ott sajátosan másfajta orientáció képe bontakozik ki előttünk nemek szerint. A lányoknál ilyen esetekben több az egyetemi, főiskolai hallgató, a diplomás, a vallásgyakorló ember és a fővárosi lakos a kapcsolathálóban. A fiúk körében viszont a külföldön dolgozó ember, a külföldi állampolgár, a sikeres üzletember, a vezető beosztású ember, a munkanélküli és az illegális kereskedelemmel foglalkozó ember tekintetében mutatkozott eltérés az átlagos viszonyoktól.

15. táblázat: A hallgatók kapcsolatrendszerének összetevői nemek szerint, százalék

|                    | Családban |         | Baráti körben |      | Ismerősök közt |          |
|--------------------|-----------|---------|---------------|------|----------------|----------|
|                    | Férfiak   | Nők     | Férfiak       | Nők  | Férfiak        | Nők      |
| egyetemi hallgató  | 61,0      | 64,3    | 76,9          | 73,5 | 8,1            | 13,9 *** |
| főiskolai hallgató | 55,4      | 64,2 ** | 72,9          | 71,5 | 12,9           | 14,4     |
| diplomás ember     | 82,7      | 85,1    | 43,5          | 43,0 | 27,1           | 32,4 **  |

|                                            |          |         |         |      |         |        |
|--------------------------------------------|----------|---------|---------|------|---------|--------|
| külföldön dolgozó ember                    | 59,0 **  | 53,0    | 30,8 *  | 26,6 | 21,7    | 23,7   |
| külföldi állampolgár                       | 50,4 *   | 44,8    | 24,4    | 21,6 | 21,0    | 18,8   |
| vallásgyakorló ember                       | 59,4     | 64,2 *  | 32,5    | 34,0 | 19,4    | 23,5*  |
| pap/lelkész                                | 26,3     | 28,3    | 16,3    | 12,8 | 13,8    | 14,9   |
| sikeres üzletember                         | 55,8     | 59,5    | 23,3 ** | 18,0 | 24,8    | 22,9   |
| fővárosi lakos                             | 58,1     | 65,7 ** | 33,5    | 32,8 | 19,8    | 24,0** |
| vezető beosztású ember                     | 69,6     | 72,4    | 24,2**  | 18,8 | 25,8    | 25,7   |
| Munkanélküli                               | 54,6     | 52,5    | 26,3**  | 20,8 | 19      | 19,7   |
| illegális kereskedelemmel foglalkozó ember | 20,0 *** | 13,1    | 15,8*** | 8,4  | 11,5*** | 7,3    |
| országgyűlési képviselő                    | 14,2     | 10,8    | 3,5     | 3,1  | 6       | 5,7    |

A sötét háttér jelöli a szignifikánsan nagyobb arányokat, a Chi négyzet szignifikancia szintjét pedig a szokásos \*\*\*, \*\*, \* jelöli.

Talán nem túl merész feltételezés, hogy a fiatalok perspektíváit nagymértékben meghatározzák azok a pályák, amiket a családi, baráti és ismeretségi körükben maguk előtt látnak, s a saját jövőstratégiáik kialakításában messzemenő hatása lehet ezeknek. Ezért tartottuk fontosnak e kérdés vizsgálatát. A feltételezésünkkel ellentétben azonban nem a fiúk, hanem a lányok átlagtól eltérő kapcsolataira jellemző a társadalmi felemelkedést jósó vertikális orientáció, amely az oktatás révén előrejutottak irányába mutat (egyetemi, főiskolai hallgatók, diplomások). A fiúk tipikus kapcsolatai jellegzetesen olyan szereplők, akik nem kifejezetten vagy egyáltalán nem az iskolai pályafutásuk révén lettek sikeresek vagy kevésbé sikeresek, hanem azáltal, hogy kiléptek a számukra adott földrajzi, társadalmi keretek közül.

## Összegzés

A kulturális erőforrásokat tekintve látható volt, hogy a lányok több szépirodalmat olvasnak, a kulturális fogyasztásuk magasabb, többen jönnek gimnáziumból, érettségi eredményeik jobbak, többen szereztek nyelvvizsgát, vagyis magasabb saját kulturális tőkével rendelkeznek. A szülőket tekintve az olvasási szokásokban nincs jelentős különbség a két nem között, de a fiúk szülei magasabban iskolázottak, azaz a lányok az intézményesült kulturális tőkét tekintve mobilabbak voltak, mint fiú társaik. A férfiak hátránya összességében kimutatható, kevesebben vannak a régió felsőoktatásában, és több otthonról hozott kulturális erőforrást kell felmutatniuk, mint a lányoknak, miközben saját kulturális erőforrásaik kisebbek, mint a lányokéi. A lányok magasabb saját kulturális tőkéjének oka feltehetőleg a fokozott társadalmi elvárás, de feltételezhetjük a társas környezetük hatását is. A kapcsolatháló vizsgálatánál felmerült, hogy a lányok a család, a szűkebb támogató környezet, a középiskolai közösség hatására választottak középiskolát és felsőoktatási intézményt, s talán az előzetes szocializáció lép működésbe, amikor leendő diplomásként törekszenek arra, hogy értelmiségi kulturális szokásokat gyakoroljanak (Merton 2002).

Az anyagi javakat tekintve, szubjektíve a nők, illetve a férfiak hasonlóan érzik helyzetüket a 10 évvel ezelőtti állapothoz képest, az objektív mutatók szerint azonban a férfiaknak egyértelműen jobb az anyagi háttere. A lakóhely településtípusát tekintve is az elsőéves férfiak vannak kedvezőbb helyzetben, mert több köztük a városi lakos. A fiúknak tehát nagyobb anyagi tőkére kellett támaszkodniuk, hogy bejussanak a felsőoktatásba, és állandó lakhelyüknek is kedvezőbbnek kellett lennie.

A kapcsolati tőkék vizsgálatánál a megkérdezett hallgatók továbbtanulási döntései során mérlegelt legfontosabb tényezők között szerepelt a szülők, rokonok, barátok és osztálytársak hatása is, sőt a fiúk körében ezek a szempontok a leggyakoribb négy közé is bekerültek. A hallgatókat körülvevő támogató kör nagysága szerint a lányok több kapcsolati erőforrással rendelkeznek, mint a fiúk. A szabadidő eltöltésének társas vonatkozásait vizsgálva azt tapasztaltuk, hogy a lányok stabilabb baráti körre támaszkodhatnak, mint a fiúk, azonban a nem mutatható ki jelentős különbség a nemek között a vallásos szervezetekben való részvétel szempontjából. A lányok kapcsolataira jellemző a társadalmi hierarchiában felfelé törő orientáció, míg a fiúk több kötéssel rendelkeznek olyan szereplők felé, akik nem az eredményes iskolai pályafutásuk révén érték el jelenlegi helyzetüket. Mivel kevésbé valószínű, hogy az átlagosan alacsonyabban iskolázott háttérrel rendelkező hallgatók környezetében inkább előfordulnak társadalmilag felfelé irányuló kötések, ezért a társas környezet szubjektív érzékelésére gyanakodhattunk. Ez sajátosan torzítja a nemek kapcsolathálóját.

### **Felhasznált irodalom**

- Albert Fruzsina - Dávid Beáta (1999): A bizalmas kapcsolatokról In: Monitor 1999, Eds: Szívós P.-Tóth I. Gy. TÁRKI, Budapest, 218-230.
- Bauer Béla-Tibori Tímea (2002): Az ifjúság viszonya a kultúrához In: Ifjúság 2000 Tanulmányok I. Szabó Andrea, Bauer Béla, Laki László (szerk.) Nemzeti Ifjúságkutató Intézet Bp. 180-202.
- Blaskó Zsuzsa (1998): Kulturális tőke és társadalmi reprodukció Szociológiai Szemle 1998/3 55-81.
- Bocsi Veronika (2004): Felsőoktatásban tanuló fiatalok idő-felhasználási mintázatai <http://dragon.Unideb.hu/nevtud/Regionális/index.htm>
- Boudon, Raymond (1981): Társadalmi egyenlőtlenségek a továbbtanulásban In: Halász Gábor-Lannert Judit eds Az oktatási rendszerek elmélete. Szöveggyűjtemény. Budapest: OKKER. 406-417.
- Bourdieu, Pierre (1998): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke In: Lengyel György, Szántó Zoltán (szerk.) Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája Aula Bp. 155-176.
- Bukodi Erzsébet (1999): Educational choices in Hungary. Hungarian Statistical Review 77, p. 71-94.
- Bukodi Erzsébet (2000): Szülői erőforrások és iskolázási egyenlőtlenségek. In: Elekes Zs. – Spéder Zs.(szerk.): Törések és kötések a magyar társadalomban. Bp. ARTT-Századvég 13-27. old.
- Coleman, James S. (1990): Foundations of Social Theory. Cambridge, Harvard University Press
- DiMaggio, Paul (1982): Cultural Capital and School Success. American Sociological Review. Vol.47. p. 189-201
- Fényes Hajnalka (2004): A partiumi és kárpátaljai felsőoktatási hallgatók anyagi és kulturális tőkéi Educatio nyár 305-308.
- Fényes Hajnalka – Pusztai Gabriella: A kulturális és társadalmi tőke kontextuális hatásai az iskolában Statisztikai Szemle 2004. június-július 567-582.
- Gábor Kálmán (2002): A magyar fiatalok és az ifjúsági korszak. Túl renden és osztályon? In: Ifjúság 2000 Tanulmányok I. Szabó Andrea, Bauer Béla, Laki László (szerk.) Nemzeti Ifjúságkutató Intézet Bp. 23-42.

- Gaszó Tibor – Szabó Andrea (2002): Társadalmi közérzet, politikához való viszony In: Ifjúság 2000 Tanulmányok I. Szabó Andrea, Bauer Béla, Laki László (szerk.) Nemzeti Ifjúságkutató Intézet Bp. 240-262.
- Granovetter, Mark (1982): A gyenge kötések ereje In: Angelusz Róbert-Tardos Róbert eds. 1991. Társadalmunk rejtett hálózata. Magyar Közvéleménykutató Intézet Bp. 371-400.
- Hansot, Elisabeth-Tyack, David (1988): Gender in American Public Schools: Thinking Institutionally. Signs, Vol. 13. No. 4 (Summer) p. 741-760
- Jacobs, Jerry A. (1996): Gender Inequality and Higher Education. Annual Review of Sociology, Vol. 22. p. 153-185.
- Kiss Annamária (2003): Diákok a harmadfokú képzésben Educatio 2003/tavaszi 142-147.
- Kozma Tamás (2002): Regionális egyetem Oktatókutató Intézet, Kutatás közben No.233
- Kozma Tamás - Pusztai Gabriella (2004): Hallgatók a határon. Észak-alföldi, kárpátaljai és partiumi főiskolások továbbtanulási igényeinek összehasonlító vizsgálata In: Kelemen Elemér szerk. 2004. Tanulmányok a neveléstudomány köréből Budapest: MTA (megjelenés alatt)
- Merton, Robert (2002): A vonatkozási csoport elmélete és a társadalmi mobilitás In: Merton, Robert: Társadalomelmélet és társadalmi struktúra Osiris Bp. 345-355.
- Nagy Éva (2003): „Kultúr-tér” – avagy a lokális szempontok helye és szerepe a kulturális fogyasztás folyamatában Educatio 2003/nyári 297-301.
- Pusztai Gabriella (2004): A társadalmi tőke szerepe a határon túli felekezeti középiskolások iskolai pályafutásának alakulásában Protestáns Szemle 2004/1. 40-61.
- Róbert Péter (1986): Származás és mobilitás (Rétegződés-modell vizsgálat VII.) Társadalomtudományi Intézet Bp.
- Róbert Péter (2000): Bővülő felsőoktatás: Ki jut be? Educatio 2000/1. 79-94.
- Róbert, Péter (1991): The Role of Cultural and Material Resources In: Status Attainment Process: The Hungarian Case in: Beyond the Great Transformation , Research Review Bp. 145-171.
- Székelyi Mária et al. (1998): Válaszúton a magyar oktatási rendszer Új Mandátum Könyvkiadó Bp.
- Utasi Ágnes (2000): A társadalmi integráció és szolidaritás alapjai: a bizalmas kapcsolatok Századvég 24.

## SUMMARY

### **Fényes Hajnalka – Pusztai Gabriella: Férfiak hátránya a felsőoktatásban egy regionális minta tükrében**

A dolgozat a férfiak és nők esélyeit vizsgálja a felsőoktatásban, leszűkítve a kérdést az anyagi, kulturális és kapcsolati tőkékkel való ellátottságra. Hipotézisünk szerint, mivel több kutatás adatai alapján kevesebb férfi jut el a felsőoktatásba (a középfok vagy a félharmadfok más intézménytípusaiban folytatnak tanulmányokat), nekik többet kell felmutatniuk, hogy bekerüljenek, és így –úgy tűnik- hátrányos helyzetben vannak a nőkhez képest. Azoknak, akik közülük egyetemre vagy főiskolára jutnak, otthonról hozott kulturális erőforrásaik, anyagi tőkéjük nagyobb lesz, és kapcsolataikra inkább jellemzőek lesznek a felfelé irányuló gyenge kötések, melyet a továbbtanulás során kamatoztatni tudnak, vagyis több erőforrás mozgósítására van szükségük, mint a lányoknak. Jelen tanulmányunkban ezen hipotézisek ellenőrzésére teszünk kísérletet.

### **Hajnalka Fényes – Gabriella Pusztai: Men's disadvantage in higher education in the light of a regional sample**

The study analyses men and women's chances in higher education, narrowing the question to material, cultural and social capital. According to our hypothesis, since on the basis of the data of a number of studies, fewer men reach higher education (they study in institutions of second and semi-third degree), they have to prove and present more in order to enter higher education, and it seems that they are in a disadvantageous situation in comparison with women. Those men who enter University or College, will have bigger home-based cultural resources and material capital, and their social relations will be characterized by upward oriented weak ties, which they can successfully increase during their further studies, in other words, they need the mobilization of more resources than women. In the present study we make an attempt in order to check this hypothesis.